

УДК 371.(091)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-212-179-182

КОШЛЯК Михайло Анатолійович –
кандидат педагогічних наук,
Президент Федерації дзюдо України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>
e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Звернення до історії виховання фізичної культури учнів дає змогу врахувати досягнення, прорахунки, перспективи цього важливого соціально-педагогічного процесу у контексті історичної ретроспективи. Питання виховання фізичної культури учнів глибоко досліджувалися видатним українським педагогом Василем Олександровичем Сухомлинським.

У статті розглянуто проблему виховання фізичної культури учнів в педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Встановлено, що предметом аналізу видатного педагога було поняття «фізична культура», значення фізичного виховання і його місце в структурі всебічного виховання особистості, здоров'я дитини, заходи з фізичного виховання, самовиховання учнів у фізкультурно-спортивній сфері, роль батьків і педагогів у фізичному вихованні дітей, взаємозалежність фізичного та інших напрямів виховання тощо.

В. Сухомлинський уважав, що питання виховання фізичної культури слід розглядати в контексті загальної вихованості у суспільстві. В. Сухомлинський вбачав невідповідність у суспільстві між загальною освіченістю і загальною вихованістю, констатував відставання вихованості від освіченості. Цю проблему видатний педагог відносив до однієї з найскладніших у педагогіці. Фізичну культуру В. Сухомлинський розглядав як складовий елемент всебічного гармонійного розвитку особистості. До поняття «фізична культура учня» він включав такий зміст: свідоме ставлення учня до свого організму, вміння берегти здоров'я, зміцнювати його правильним режимом праці, відпочинку, харчуванням, заняттями гімнастикою, спортом, загартовуванням фізичних і нервових сил, запобігання захворюванням та збереження життя як найвищої цінності й забезпечення гармонії фізичного розвитку та духовного життя, багатогранної діяльності людини.

Поради В. Сухомлинського про фізичну культуру учнів адресувалися дітям, педагогам, батькам. Вони обговорювалися на педрадах, психологічних семінарах, з класними керівниками, у батьківській школі. Це був системний підхід видатного педагога до впровадження вже відомих педагогічних поглядів з фізичного виховання та власних ідей, практичних пошуків.

Ключові слова: виховання, фізична культура, фізичне виховання, педагогічна спадщина, В. Сухомлинський.

KOSHLIAK Mykhailo Anatoliyovych –
Ph. D. in Pedagogy,
President of the Judo Federation of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>
e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

THE PROBLEM OF STUDENTS' PHYSICAL EDUCATION IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF V. SUKHOMLYNSKY

Turning to the history of physical culture education of students makes it possible to take into account the achievements, miscalculations, prospects of this important socio-pedagogical process in the context of historical retrospect. The outstanding Ukrainian teacher Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi deeply studied the issue of physical education of students.

The article examines the problem of education of physical culture of students in the pedagogical heritage of V. Sukhomlynskyi.

It was established that the subject of the outstanding teacher's analysis was the concept of "physical culture", the meaning of physical education and its place in the structure of comprehensive personality education, child health, measures for physical education, self-education of students in the field of physical culture and sports, the role of parents and teachers in physical education raising children, interdependence of physical and other areas of education, etc.

V. Sukhomlynsky believed that the issue of physical education should be considered in the context of general education in society. V. Sukhomlynskyi saw a discrepancy in society between general education and general education, he stated that education lags behind education. The outstanding teacher considered this problem one of the most difficult in pedagogy. V. Sukhomlynsky considered physical culture as a constituent element of the all-round harmonious development of the individual. To the concept of "student's physical culture" he included the following content: the student's conscious attitude to his body, the ability to protect health, strengthen it with the correct regime of work, rest, nutrition, gymnastics, sports, hardening of physical and nervous forces, prevention of diseases and preservation life as the highest value and ensuring the harmony of physical development and spiritual life, multifaceted human activity.

V. Sukhomlynskyi's advice on the physical education of students was addressed to children, teachers, and parents. They were discussed at pederades, psychological seminars, with class teachers, at the parent's school. It was a systematic approach of an outstanding teacher to the introduction of already known pedagogical views on physical education and his own ideas, practical research.

Key words: education, physical culture, physical education, pedagogical heritage, V. Sukhomlynskyi.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема виховання фізичної культури учнів пройшла досить

насичений історичними традиціями шлях становлення і розвитку. Звернення до історії виховання фізичної культури учнів дає змогу

врахувати досягнення, прорахунки, перспективи цього важливого соціально-педагогічного процесу у контексті історичної ретроспективи. Питання виховання фізичної культури учнів глибоко досліджувалися видатним українським педагогом Василем Олександровичем Сухомлинським. Важко знайти педагогічний твір В. Сухомлинського, де б він цілеспрямовано, спеціально, або опосередковано не звертався до проблеми виховання фізичної культури дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти дослідження виховання фізичної культури учнів в педагогічній спадщині В. Сухомлинського висвітлено в історико-педагогічних рефлексіях В. Горащука, М. Зубалія, В. Оржеховської, Н. Побірченко, В. Файдевич та ін. Попри значну увагу вчених, питання виховання фізичної культури школярів в педагогічному доробку видатного педагога потребує подальшого вивчення. Практика переконує в необхідності удосконалення змісту та методів фізичного виховання учнів.

Мета статті – розглянути проблему виховання фізичної культури учнів в педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різні аспекти фізичного виховання В. Сухомлинський висвітлює у фундаментальних працях: «Серце віддаю дітям», «Павлівська середня школа», «Проблеми всебічно розвиненої особистості», «Народження громадянина», «Сто порад учителю» та інших. Вже тільки назви розділів і окремих питань із цих праць свідчать про широту і глибину розгляду проблеми: «Піклування про здоров'я і фізичне виховання», «Фізична і психічна культура підлітка», «Фізична культура», «Фізичне виховання на уроках і спорт», «Фізичне виховання і проблема вільного часу та відпочинку» та ін.

В. Сухомлинський широко користувався терміном «фізична культура» (а не тільки «фізичне виховання»). Аналіз проблеми був системним, переконливим, побудованим не тільки на багатопредметних наукових досягненнях, а й багатій власній педагогічній діяльності, гуманістичних засадах.

Предметом аналізу В. Сухомлинського було поняття «фізична культура», значення фізичного виховання і його місце в структурі всебічного виховання особистості, здоров'я дитини, заходи з фізичного виховання, самовиховання учнів у фізкультурно-спортивній сфері, роль батьків і педагогів у фізичному вихованні дітей, взаємозалежність фізичного та інших напрямів виховання тощо.

На думку В. Сухомлинського, виховання фізичної культури повинно бути спрямоване на турботу про здоров'я та збереження життя як найвищої цінності й забезпечення гармонії

фізичного розвитку та духовного життя, багатогранної діяльності людини.

Отже, першоосновою всієї навчально-виховної роботи, предметом особливої уваги педагогічного колективу школи завжди повинно бути здоров'я учнів [2].

Заняття фізичною культурою і спортом повинні приносити учням ще й задоволення та насолоду, стати потребою особистості. З цією метою на заняттях фізкультури під час виконання різноманітних фізичних вправ, змагань велика увага приділялася естетичній досконалості, виразності та граціозності рухів. Вважалися неприпустимими змагання, у яких єдиним критерієм успіху була швидкість виконання вправ, а отже, це свідчить про відсутність естетичного смаку, масовість, нівелювання індивідуальних властивостей школярів. Саме тому видатний педагог застерігав учителів не «перетворювати спорт із засобу фізичного виховання всіх дітей у засіб боротьби за особистий успіх, не ділити дітей на здібних і нездібних щодо занять спортом» [1, с. 294].

Виділимо дуже важливу концептуальну позицію В. Сухомлинського, яка в сучасних умовах нашого життя на початку XXI століття набуває неабиякої вагомості. Він уважав, що питання виховання фізичної культури слід розглядати в контексті загальної вихованості у суспільстві. В. Сухомлинський вбачав невідповідність у суспільстві між загальною освіченістю і загальною вихованістю, констатував відставання вихованості від освіченості. Цю проблему видатний педагог відносив до однієї з найскладніших у педагогіці. Фізичну культуру В. Сухомлинський розглядав як складовий елемент всебічного гармонійного розвитку особистості. До поняття «фізична культура учня» він включав такий зміст: свідоме ставлення учня до свого організму, вміння берегти здоров'я, зміцнювати його правильним режимом праці, відпочинку, харчуванням, заняттями гімнастикою, спортом, загартовуванням фізичних і нервових сил, запобігання захворюванням [6, с. 358]. Фізична культура, відзначав педагог, не може обмежуватися культурою тіла і здоров'я. Вона також стосується життєвого ідеалу, моральної гідності, моральних і естетичних критеріїв, оцінки навколишнього світу та самооцінки. Він писав: «Від гармонії фізичного розвитку, здоров'я й праці залежить багатогранність духовного світу особистості – моральне, інтелектуальне, емоційне, естетичне багатство потреб, запитів, інтересів» [7, с. 357].

Видатний педагог наголошував, що духовне життя дитини, її інтелектуальний розвиток, мислення, пам'ять, увага, уява, почуття, воля значною мірою залежать від її фізичного стану. У свою чергу, фізичне самопочуття і розвиток особистості, за його твердженням,

зумовлюється її духовним життям, загальним розвитком, розумовою культурою. У вихованні фізичної культури учнів видатний педагог виділяв чимало конкретних завдань і засобів їх здійснення. Першорядного значення надавав зміцненню здоров'я дітей: «Я не боюсь ще й ще раз повторити: турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя» [7, с. 103]. Цьому повинно служити вивчення дітей, знання стану їх здоров'я, лікарський контроль, взаємодія вчителя фізкультури з лікарем, індивідуалізація у фізичному вихованні тощо. Важливою є думка В. Сухомлинського про значення переконань, свідомості, слова у вихованні фізичної культури (роз'яснень, розповідей, бесід). Фізкультура і спорт повинні стати потребою організму учня. Але спорт стає засобом виховання тоді, коли це улюблене заняття, що дає фізичне, моральне і естетичне задоволення, а не спосіб поділу дітей на здібних і не здібних, чинник нездорових пристрастей. Педагог-гуманіст закликав учителів не допускати підриву фізичних або розумових сил дітей, дотримуватись санітарно-гігієнічних норм організації навчання, відпочинку тощо. У позакласній роботі доцільні ігри, прогулянки, походи, екскурсії. У фізичному становленні учнів – неocenенна роль природи і свіжого повітря. Цю ідею В. Сухомлинський проводить через ряд своїх творів. Він критично ставиться до недостатнього використання школою природи у фізичному вихованні. У педагогічних поглядах В. Сухомлинського обґрунтовується ідея єдності фізичного виховання і самовиховання.

Поради В. Сухомлинського про фізичну культуру учнів адресувалися дітям, педагогам, батькам. Вони обговорювалися на педрадах, психологічних семінарах, з класними керівниками, у батьківській школі. Це був системний підхід видатного педагога до впровадження вже відомих педагогічних поглядів з фізичного виховання та власних ідей, практичних пошуків.

У підлітків відзначається підвищений інтерес до самих себе. Вони прагнуть мати ті якості, які вважають цінними. Хлопці-підлітки орієнтуються на розвиток таких якостей, як мужність, сміливість, сила, витривалість. Дівчатка бачать в заняттях фізичними вправами засіб формування правильного статури і красивих, витончених рухів. Підліток дуже чутливо реагує на оцінку його особистості дорослими або однолітками, боляче переживає все, що негативно впливає на його престиж в середовищі однокласників. Існує значна залежність розвитку інтересу до фізичної культури від стану фізичного виховання в школі, від того, як ставляться до цієї справи керівники школи, вчителі, від якості матеріально-технічної бази, від того, як проводяться уроки, змагання, фізкультурно-спортивні свята, як оформлена наочна агітація. Особливо значна роль в цьому вчителя фізичної

культури. Він повинен піклуватися про те, щоб уроки фізичної культури і позакласні заняття приносили школярам задоволення. Це активізує розвиток інтересу у школярів до фізичної культури [9, с. 126].

У зв'язку з анатомо-фізіологічними змінами, які відбуваються у підлітковому віці, фізична культура не повинна обмежуватися лише культурою тіла і здоров'я [3]. До них прилучаються такі складові людської особистості, як моральна чистота, життєвий ідеал, естетичні почуття, оцінка навколишнього світу і самооцінка. Тому дуже важливо сформуванню свідомого ставлення підлітка до власного організму, виробити вміння берегти здоров'я, зміцнювати його правильним режимом, гімнастикою і спортом. У цьому зв'язку В. Сухомлинський надавав великого значення бесідам про людину, її м'язову і кісткову тканину, органи травлення, дихання, серцево-судинну систему, центральну і вегетативну нервові системи, органи чуттів, систему координації рухів, залози внутрішньої секреції.

Не залишались поза увагою і питання про людську психіку, гігієну розумової праці. Теоретичний матеріал правив для школярів за керівництво у повсякденній діяльності і добру основу для самовиховання.

Належне місце у фізичному й духовному розвитку школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського посідають позаурочні заняття і розглядаються вони передусім з погляду піклування про здоров'я, про забезпечення гармонійного розвитку особистості.

Заняття ці повинні приносити насолоду учням, стати їхньою потребою. Директор Павлівської школи вимагав від учителів, щоб вони під час занять націлювали учнів на гармонію рухів, на формування характеру, естетичних почуттів. Тому він радив проводити змагання на першість ще і за красою, витонченістю, гармонією рухів [4; 8, с. 146].

У Павлівській середній школі були чітко окреслені основні напрямки виховної роботи щодо реалізації завдань фізичного виховання та зміцнення здоров'я у школярів, зокрема: санітарно-гігієнічні вимоги до зовнішніх умов життя, режиму праці та відпочинку учнів; особливості організації фізичної праці дітей як важливого засобу зміцнення здоров'я; фізичне виховання на уроках фізичної культури та в процесі позакласної спортивно-масової роботи; організація активного діяльного відпочинку учнів; система бесід про людину і особливості людського організму; оптимальне чергування розумової і фізичної праці; оздоровча спрямованість системи фізкультурних занять: уроків фізичної культури, ранкової зарядки, фізкультхвилинок, динамічних перерв; створення широкої мережі спортивних секцій і залучення школярів до активної участі в них; спортивні ігри, змагання, спартакіади (легка

атлетика, гімнастика, плавання, верхова їзда; катання на ковзанах і лижах, велосипеді; зимові розваги, побудова снігової фортеці тощо); утвердження у свідомості учнів необхідності уважного і дбайливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших. Активна пропаганда і утвердження здорового способу життя сприяє створенню позитивного психологічного мікроклімату, адже «урок повинен викликати позитивні емоційні почуття, тобто почуття задоволення роботою, здорове почуття втоми» [5, с. 14].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, проблему виховання фізичної культури видатний педагог відносив до однієї з найскладніших у педагогіці. Фізичну культуру В. Сухомлинський розглядав як складовий елемент всебічного гармонійного розвитку особистості. До поняття «фізична культура учня» він включав такий зміст: свідоме ставлення учня до свого організму, вміння берегти здоров'я, зміцнювати його правильним режимом праці, відпочинку, харчуванням, заняттями гімнастикою, спортом, загартовуванням фізичних і нервових сил, запобігання захворюванням та збереження життя як найвищої цінності й забезпечення гармонії фізичного розвитку та духовного життя, багатогранної діяльності людини. Перспективи подальших розвідок напрямку вбачаємо в дослідженні поглядів В. Сухомлинського на проблему фізичне виховання дітей в процесі позакласної спортивно-масової роботи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Винничук О. Історико-педагогічні аспекти розвитку фізичної культури. Тернопіль : АСТОН, 2001. 404 с.
2. Горащук В. П. Валеологічні погляди В. О. Сухомлинського на навчально-виховний процес у школі. *Проблеми педагогічних технологій*. Луцьк, 2000. № 3. С. 4–10.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. К. : Шк. світ, 2001. 24 с.
4. Побірченко Н. С. Здоровотворні ідеї Василя Сухомлинського у валеологічному вихованні школярів. *Педагогіка і психологія*. 2003. № 3. С. 4–17.
5. Сухомлинський В. О. Інтерес до учіння – важливий стимул навчальної діяльності учнів. Вибр. твори: в 5 т. Т. 5. Київ : Рад. шк., 1977. С. 7–16.
6. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори. В 5-ти т. К. : Рад. школа, 1977. Т.3. С. 283–582.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори. В 5-ти т. К.: Рад. школа, 1977. Т.3. С. 7–282.
8. Файдевич В. В., Мельник С. А., Ніколаєв С. Ю., Табак Н. В. Актуальні проблеми фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Науковий часопис НПДУ. Фізична культура і спорт*. 2021. № 11(143). С. 145–147.

9. Філоненко О. В. Фізичний розвиток учнів як педагогічна проблема. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: ЦДУ ім. В. Винниченка, 2023. Випуск 209. С. 123–128.

REFERENCES

1. Vynnychuk, O. (2001). Istoryko-pedahohichni aspekty rozvytku fizychnoyi kul'tury [Historical and pedagogical aspects of the development of physical culture]. Ternopil' : ASTON. 404 s. [in Ukrainian]
2. Horashchuk, V. P. (2000). Valeolohichni pohlyady V. O. Sukhomlyns'koho na navchal'no-vykhovnyy protses u shkoli [Valeological views of V. O. Sukhomlynskyi on the educational process at school]. *Problemy pedahohichnykh tekhnolohiy*. Luts'k. № 3. S. 4–10. [in Ukrainian]
3. Natsional'na doktryna rozvytku osvity Ukrayiny u XXI stolitti (2001) [National doctrine of education development of Ukraine in the 21st century]. K. : Shk. svit. 24 s. [in Ukrainian]
4. Pobirchenko, N. S. (2003). Zdorovotvorni ideyi Vasylya Sukhomlyns'koho u valeolohichnomu vykhovanni shkolyariv Vasyly Sukhomlynskyi's healthy ideas in valeological education of schoolchildren. *Pedahohika i psykholohiya*. № 3. S. 4–17. [in Ukrainian]
5. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1977). Interes do uchinnya – vazhlyvyu stymul navchal'noyi diyal'nosti uchniv [Interest in learning is an important stimulus for students' educational activity]. *Vybr. tvory: v 5 t. T. 5*. Kyiv : Rad. shk. S. 7–16. [in Ukrainian]
6. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1977). Narodzhennya hromadyanyna [Birth of a citizen]. *Selected works. Vybrani tvory*. V 5-ty t. K. : Rad. shkola. T.3. S. 283–582. [in Ukrainian]
7. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1977). Sertse viddayu dityam [I give my heart to the children]. *Vybrani tvory*. V 5-ty t. K.: Rad. shkola. T.3. S. 7–282. [in Ukrainian]
8. Faydevych, V. V., Mel'nyk, S. A., Nikolayev, S. YU., Tabak, N. V. (2021). Aktual'ni problemy fizychnoho vykhovannya shkolyariv u pedahohichny spadschyni V. O. Sukhomlyns'koho [Actual problems of physical education of schoolchildren in the pedagogical legacy of V.O. Sukhomlynskyi]. *Naukovyy chasopys NPDU. Fizychna kul'tura i sport*. № 11(143). S. 145–147. [in Ukrainian]
9. Filonenko, O. V. (2023). Fizychnyy rozvytok uchniv yak pedahohichna problema [Physical development of students as a pedagogical problem]. *Naukovi zapysky*. Seriya: Pedahohichni nauky. Kropyvnyts'kyu: TSDU im. V. Vynnychenka. Vypusk 209. S. 123–128. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОШЛЯК Михайло Анатолійович – кандидат педагогічних наук, Президент Федерації дзюдо України.
Наукові інтереси: теорія і практика фізичного виховання в Україні у XX – на початку XXI століття.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych – Ph. D. in Pedagogy, President of the Judo Federation of Ukraine.
Scientific interests: theory and practice of physical education in Ukraine in the 20th – at the beginning of the 21 st century.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2024 р.